

B. van der Boom, *Atoomgevaar? Dan zeker B. B. De geschiedenis van de Bescherming Bevolking* (Den Haag: Sdu Uitgevers, 2000, 400 blz., €24,95, ISBN 90 12 08852 6); H. W. G. Leenders, *Als de hemel valt: Bescherming Bevolking tussen fantasie en werkelijkheid* (Dissertatie Katholieke Universiteit Brabant 2001; Tilburg: Tilburg University, 2001, 314 blz., ISBN 90 75001 38 X).

De Koude Oorlog waaraan de 'val van de Berlijnse muur' in november 1989 zo'n onverwacht en abrupt einde maakte begint zo langzamerhand echt te behoren tot het domein van de geschiedschrijving. Niet langer is de vraagstelling uitsluitend gericht op het aanwijzen van de 'schuldige': wie begon de Koude Oorlog, wie verbrak als eerste het geallieerde bondgenootschap tegen Hitler-Duitsland, het Westen of 'de Russen'. Een groeiende stroom publicaties vraagt aandacht voor aspecten van de Koude Oorlog die tot voor kort onderbelicht bleven. Op internationaal niveau komt sinds 1991 het Cold War International History Project van het Amerikaanse Woodrow Wilson International Center for Scholars (Washington D. C.) op basis van beschikbaar gekomen archiefmateriaal met soms verrassende en altijd interessante publicaties, hetzij in de door het CWIHP uitgegeven *Bulletins*, hetzij in monografieën. In Nederland verschenen in de jaren negentig enkele studies die aandacht besteedden aan specifieke aspecten van de Koude Oorlog. *Villa Maarheeze. De geschiedenis van de Buitenlandse Inlichtingendienst* van De Graaff en Wiebes belichtte, evenals de *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst* van Engelen, de rol van de Nederlandse veiligheids- en inlichtingendiensten in die periode. De bundel *In de schaduw van de Muur* vroeg aandacht voor uiteenlopende aspecten van de Koude Oorlog, aan de orde gesteld tijdens een eendaagse conferentie in mei 1997 van de Stichting maatschappij en krijgsmacht. Een van de bijdragen aan deze bundel is van de hand van de historicus Bart van der Boom en gaat over de Organisatie Bescherming Bevolking. Daarmee gaf hij een voorproefje van de studie betreffende de geschiedenis van de BB die hij schreef in opdracht van het ministerie van binnenlandse zaken en die in 2000 het licht zag onder de titel *Atoomgevaar? Dan zeker B. B.*

Na het einde van de Tweede Wereldoorlog speelden de ervaringen van die oorlog, opgedaan hetzij in bezet Nederland hetzij in de Londense ballingschap, bij politici en hoge ambtenaren nogal eens een rol van betekenis. Dat gold vooral op het gebied van de in- en uitwendige veiligheid, geïnstitutionaliseerd in krijgsmacht en inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Men wilde lering trekken uit de geschiedenis en de fouten en tekortkomingen vermijden die men vaak aan den lijve had ondervonden. Dat men daarbij de Britten en de Britse instituties tot voorbeeld nam is dan ook niet verwonderlijk. Het Nederlandse leger was tijdens en na de oorlog met Brits materiaal en Britse uniformen uitgerust, en het was met Brits materiaal dat de koloniale oorlog in Indonesië werd gevoerd. Het was naar het voorbeeld van de Britse diensten MI 5 en MI 6 dat in 1946 in ons land de Centrale Veiligheidsdienst en de Buitenlandse Inlichtingendienst werden opgericht. En het was naar het voorbeeld van de Britse Civil Defense dat in 1952 de Organisatie Bescherming Bevolking in het leven werd geroepen.

Dat was niet zomaar gegaan. Er was weliswaar de behoefte lessen te trekken uit de Tweede Wereldoorlog, maar de Indonesische kwestie en het streven met het verslagen Duitsland in het reine te komen eisten vooralsnog de aandacht en — vooral — de financiële middelen op. Daarin kwam pas verandering toen Nederland, inmiddels lid van de NAVO en ontvanger van Marshall-hulp, in januari 1951 bezoek kreeg van de net benoemde opperbevelhebber van de NAVO, generaal Eisenhower. Deze liet in niet mis te verstane termen blijken van zijn ongenoegen over de geringe financiële inspanningen die Nederland zich voor zijn defensie getroostte, hetzelfde Nederland dat in staat was geweest een heel leger naar het andere einde van de aardbol over te brengen in een poging zijn kolonie Indonesië te behouden. De interventie van

'Ike' overtuigde het kabinet-Drees ervan dat het defensiebudget omhoog moest, al was het maar om de Amerikanen te laten zien dat het Nederland ernst was met het lidmaatschap van de NAVO en de voorbereidingen op een in Amerikaanse ogen vrijwel onvermijdelijke communistische agressie in Europa. Het was bij deze gelegenheid dat de chef van de directie, later directoraat-generaal, voor openbare orde en veiligheid van Binnenlandse Zaken, F. R. Mijnlieff, de kans schoon zag om zijn lievelingsproject te realiseren. Al langer had hij gepleit voor een burgerlijke verdediging naar het voorbeeld van de Britse Civil Defence, maar het animo daarvoor was bij de regering gering en het budget navenant. Door de Amerikaanse interventie voelde het kabinet-Drees zich gedwongen het defensiebudget aanzienlijk op te krikken en Mijnlieff maakte van de gelegenheid gebruik door er met enige klem op te wijzen dat de civiele verdediging uitermate geschikt was om de Verenigde Staten te laten blijken van de 'vastberaden wil tot hardnekkige verdediging van ons land in een nieuwe oorlog.' Sterker nog, in Mijnlieffs visie was de burgerlijke verdediging hiertoe nog beter in staat dan de militaire omdat die een directe participatie, bovendien op basis van vrijwilligheid, van de burger met zich mee zou brengen. Nog in het parlementaire jaar 1951-1952 werden de nodige wettelijke voorzieningen getroffen en stelde de Tweede Kamer een commissie Bescherming Bevolking in. Niets leek een grote toekomst voor de organisatie Bescherming Bevolking in de weg te staan. In plaats van een triomftocht werd de geschiedenis van de BB echter een lijdensweg.

Van der Boom vertelt het verhaal van die lijdensweg met vaart en gevoel voor detail. Overtuigend laat hij zien hoe eigenlijk al vanaf het begin gebrek aan financiële middelen als een rode draad door de geschiedenis van de BB loopt. Ook voortdurend en gestaag toenemend gebrek aan gemotiveerde vrijwilligers belette de beoogde ontplooiing van de Bescherming Bevolking. Niettemin leek de organisatie in de eerste jaren van haar bestaan op weg naar een brede acceptatie bij het publiek. Daarin kwam verandering in het midden van de jaren vijftig, toen de militaire planners de mogelijkheid en zelfs de waarschijnlijkheid van een nucleaire aanval op het Nederlandse grondgebied incalculeerden. Dat een organisatie als de BB, volstrekt onvoldoende gefinancierd, met te weinig en te eenvoudige middelen, met te weinig mensen, in staat zou zijn de bevolking te beschermen tegen een aanval met atoomwapens, werd ongeloofwaardiger naarmate de publieke opinie zich een duidelijker voorstelling kon maken van een dergelijke catastrofe. Hoogte- en dieptepunt in dit opzicht was de verspreiding in het najaar van 1961 van de BB-brochure *Wenken voor de bescherming van uw gezin en uzelf*, geridiculiseerd en onsterfelijk gemaakt door Harry Mulisch in diens *Wenken voor de bescherming van uw gezin en uzelf, tijdens de jongste dag*. De BB is deze publicitaire miskleun eigenlijk nooit te boven gekomen. De BB werd een organisatie waarop in het gunstigste geval zware kritiek werd geleverd, vaker echter werd met spot en hoon gereageerd.

Het is tegen deze achtergrond dat Van der Boom zijn centrale these poneert. Die luidt dat de Organisatie Bescherming Bevolking nooit meer is geweest is dan een symbool, een façade en dan dit ook uitdrukkelijk de bedoeling is geweest. De BB was zo gezien een element in het evenwicht van nucleaire afschrikking tussen Oost en West, bedoeld om de tegenstander ervan te overtuigen dat het eventueel gebruik van nucleaire wapens een serieuze optie was en dat het Westen — waaronder Nederland — bereid en in staat was een atoomoorlog te riskeren.

Van der Booms stelling roept enkele interessante vragen op. Als de BB slechts als symbool was bedoeld, gold dat dan niet evenzeer voor de krijgsmacht? De Nederlandse deelname aan de Koreaanse oorlog bijvoorbeeld moet toch eerder symbolisch dan substantieel genoemd worden. En hoe zwaar woog de invloed van minister-president Drees in dit soort zaken? De indruk bestaat dat hij, hoewel anti-communistisch ingesteld, niet geneigd was tot geestdriftige deelname aan de 'war on communism'. Dat gold ook voor enkele anti-communistische maatregelen in eigen land, zoals het zogenaamde Ambtenarenverbod, waaraan Drees zijn mede-

werking verleende. Het lijkt er op hij daarmee eerder een symbolisch gebaar heeft willen maken dan dat hij er hartstochtelijk in geloofde. De al zo lang beloofde biografie van Willem Drees zou ons daarover meer moeten vertellen.

Vanuit een andere invalshoek, die van de culturele antropologie, formuleert Rieke Leenders mogelijke antwoorden op dit soort vragen. Zij baseert zich daarbij op de theorie van de Australische socioloog James Scott. Volgens die theorie neigt de overheid in een moderne staat ertoe, de complexe en voortdurend veranderende werkelijkheid zoveel mogelijk tot hanteerbare proporties te reduceren, hetgeen leidt tot *state simplifications*. In haar proefschrift schetst zij het ontstaan en de neergang van de BB aan de hand van de lotgevallen van de Amsterdamse afdeling daarvan. Daarbij plaatst zij de *state simplification* met betrekking tot de BB: de Organisatie Bescherming Bevolking is in staat bij elke oorlogsramp een redelijke mate van bescherming te bieden, ook in geval van een atoomaanval, tegenover de wat zij noemt *folk simplifications*. Met dat laatste doelt zij op de voorstellingen die de bevolking zich maakt(e) van de gevolgen van een kernramp, voorstellingen die in belangrijke mate gevoed werden door boeken en films met een *science fiction*-achtig karakter. Films als 'On the beach' en 'Dr Strangelove' speelden volgens Leenders een belangrijke rol bij het ondergraven van de geloofwaardigheid van de BB.

Leenders' benadering heeft aantrekkelijke kanten. Haar these dat de overheid met de ontzettende, eigenlijk onvoorstelbare gevolgen van een kernoorlog slechts kon omgaan met behulp van *state simplifications* klinkt plausibel. In mijn ogen plausibeler dan Van der Booms stelling dat de manier waarop de overheid enkele tientallen jaren met de BB is omgesprongen, berust heeft op bewuste misleiding van de bevolking. Andere aspecten van Leenders' proefschrift vind ik minder overtuigend. Dat zij Amsterdam als onderzoeksobject heeft genomen, uitgerekend de meest problematische afdeling van de BB, om de problemen van de BB als geheel te demonstreren, legt de klemtoon naar mijn smaak wat teveel op de negatieve en hilarische kanten van het functioneren van de BB. Daarnaast is zij in haar werkwijze niet altijd even nauwkeurig. Het zijn kleinigheden, maar de raadadviseur van de minister-president mr. O. W. S. Josephus Jitta 'defensie-deskundige' te noemen werkt op zijn minst verwarrend, en het hanteren als bron van een ongedateerd ('ergens tussen 2 februari en 27 november') en niet nader aangeduid krantenknipsel doet even de wenkbrouwen fronsen.

Dat neemt niet weg, dat Leenders' studie een aardige aanvulling levert op Van der Booms 'top down' verhaal. Dat geldt vooral voor haar interviews met mensen die tot de 'werkvloer' van de voormalige BB hebben behoord. Ook de door haar gehanteerde these van de *state simplification* vormt, het zij nog eens gezegd, een serieus te nemen antwoord op Van der Booms stelling van de bewuste misleiding. Met elkaar vormen beide boeken een verrijking van ons inzicht in de geschiedenis van die merkwaardige Organisatie Bescherming Bevolking die gedurende tweederde van haar bestaan door het publiek niet meer en door de politiek nauwelijks nog serieus werd genomen.

Dick Engelen

W. Meelhuijsen, *Revolutie in Soerabaja 17 augustus-1 december 1945* (Zutphen: Walburg Pers, 2000, 304 blz., €27,-, ISBN 90 5730 133 4).

'Geschiedenis' kent geen rustig verloop. Speciale gebeurtenissen of ontwikkelingen vormen bij wijze van spreken de aardschokken die het verloop van de geschiedenis richting geven. Eén zo'n aardbeving in de dekolonisatiegeschiedenis van Nederland en Indonesië waren de gebeulte-